

SİYASAL COĞRAFYADA YENİ YAKLAŞIMLAR

The New Approaches on Political Geography

Kamil GÜNEL*

ÖZET

19. yüzyılda doğa bilimlerindeki araştırma ve incelemeler, doğal çevrenin canlılar üzerinde önemli etkileri olduğunu gösterdi.

Beşeri coğrafyanın kurucularından Friedric Ratzel, çevresel etkilerin insanın hayatı boyunca gelişmesini ve onun her alandaki faaliyetlerini yönettiğini söylüyordu. Ratzel'in görüşleri bazı gerçekleri içermekle birlikte, çevresel determinizmle bağlantılı bulunduğundan, oldukça abartılmıştı. Ratzel'e göre devlet, insan gibi canlı bir organizma olup doğma, gelişme, yaşlanma ve ölüm aşamalarından geçmekteydi. Bir insan gelişmek için nasıl beslenme ihtiyacında ise, gelişen bir devlet de bu ihtiyacını yeni topraklar elde ederek sağlayabilirdi. Böylece, siyasal coğrafya daha sonra jeopolitik adı altında coğrafyada yeni bir bölüm ortaya çıkmış oluyordu. Ancak, Ratzel'den sonra siyasal coğrafya çevresel determinizmden çok devletin kimliğinin oluşmasına yardımcı olan ve devletlerarası dış ilişkileri etkileyen coğrafi faktörlerle uğraşmaktaydı. Son yıllarda ise, siyasal coğrafya çalışmaları, politik karar ve etkinlikler üzerinde coğrafi faktörlerin; siyasal karar ve icraatın da coğrafya üzerindeki mukabil etkilerinin araştırılması üzerinde toplanmaya başladı. Başka bir deyişle siyasal coğrafya, politika bilimi ile coğrafya arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimi inceleme konusu yapmaktadır. Siyasal coğrafyada bir diğer yeni gelişme de, genel seçimlerde ve halkoylamalarında izlenen politikanın ve alınan sonuçların coğrafi faktörlerle ilişki derecesini araştıran seçim coğrafyasıdır.

ABSTRACT

In the nineteenth century the studies and explorations in natural sciences pointed out that the natural environment had an important influence on the living beings.

F. Ratzel, founder of human geography, said that the influence of environment had forced man along the life of his evolution and governed his activities everywhere. Although his opinion had some realities it was still exaggerated and associated with environmental determinism. By Ratzel the state, like a man himself, goes through the stages of birth, growth, aging and death. This aspect means that, a growing state, like a man, needs nutrition, so it has right to expand and invade new territories.

* Milli Eğitim Bakanlığı Emekli Müşavir Mufettişi.

In this manner a new division of geography which was called political geography then geopolitic came into being.

But after Ratzel political geography have been dealing with the internal geographical factors which contribute to the state's individuality and with the factors which condition the external relations between states rather than environmental determinism.

In recent years the studies in political geography have particularly been focused on the influence of geographical factors on politics and that of political decisions and acts on geography. In other words, political geography explores the interrelationship and interaction between geography and political science. Another new development in political geography is the electoral geography which deals with general elections and plebiscites.

Siyasal Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar

19. yüzyılda tabiat bilimlerindeki hızlı gelişmeler doğal çevrenin canlılar üzerindeki etkilerini somut bir şekilde ortaya koymuştu. Bu konudaki inceleme ve araştırmalar coğrafi düşüncede önemli bir değişim yarattı. Bu değişim, tasviri (Descriptive) nitelikte olan coğrafyaya nedensellik (illiyet) ilkesini getirdi dolayısıyla bilimsel bir kimlik kazandırdı. Ne var ki, çevresel etkiler kimi bilim adamlarınca abartılı biçimde düşünülüyor, bu da çevresel determinizm kavramının doğmasına neden oldu. Beşeri coğrafyanın kurucularından Friedrich Ratzel de aynı görüşü benimsemiş ve devletle yer arasındaki ilişkileri bu anlayış içinde ele alarak beşeri coğrafyada "Siyasi coğrafya" diye bir bölümün çıkırını açmıştı. Organik devlet teorisini beşeri coğrafyaya uygulayan Ratzel'e göre devlet, aynen insan gibi, doğma, gelişme, yaşlanma ve ölüm aşamalarından geçen ve gücünü bulunduğu topraktan alan canlı bir organizmadır. Gelişmekte olan bir canlı nasıl beslenmek ihtiyacında ise, devlet de bu ihtiyacını yeni alanlara yayılarak ve yeni topraklar ele geçirerek karşılamak zorundadır. Çünkü, bu biyolojik ihtiyaç karşılanamazsa, devlet güç kazanamaz, gelişemez sonuçta yok olmaya mahkumdur. Bu bakımdan, Ratzel alana büyük önem vermekte, ancak bunun, konum, iklim, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gibi unsurlarla desteklenip bütünleşmesi gerektiğini öne sürmekteydi.

İsveçli Kjellen Ratzel'in ateşli bir savunucusu oldu ve onun görüşlerini daha da ileri götürdü. Kjellen devleti, özelliklerini içinde bulunduğu çevreden alan coğrafi bir organizma ve mekanda beliren bir hayat şekli olarak görmüş, politikada amacın, bu canlı varlığın sürekli ve güçlü olmasını sağlamaya yönelmesi gerektiğini belirterek "Jeopolitik" kavramının yaratıcısı olmuştu.

F. Ratzel'in determinist bir anlayışla yorumladığı, Kjellen'in ise adeta kaderci kalıplarla biçimlendirdiği siyasi coğrafya, daha sonra oldukça realist bir çizgiye çekildi. Genel olarak, devletle (insan eseri olan siyasal organizasyonlar) yer arasında karşılıklı ilişkiler biçiminde tanımlanan siyasal coğrafyada bu ilişkiler daha objektif ve daha gerçekçi olarak ele alındı. Bu alandaki çalışma ve in-

celemeler devletin kimliğinin oluşmasını sağlayan iç coğrafi faktörlerle (Beşeri, iktisadi ve kültürel) devletlerarası dış ilişkileri düzenleyen alan, biçim, konum ve sınırlar gibi dış coğrafi faktörler üzerinde toplanmıştır. Ancak, son zamanlarda siyasal coğrafya anlayışında, alan, biçim ve konum gibi geleneksel diyebileceğimiz ilkeler, az da olsa, eski ağırlıklarını yitirme eğilimi göstermiş, daha çok siyasal otorite ve organizasyonlarca alınan kararlarda coğrafi faktörlerin ne ölçüde etki ve payının bulunduğu; buna karşılık, politik kararların hayata geçirilmesiyle coğrafi yapı ve görünümün ne derecede etkilendiği ve bunların ne gibi coğrafi olaylara sebep olduğu hususlarının araştırılması ve incelenmesi yaklaşımı yerleşmeye başlamıştır. Başka bir deyişle, siyasal coğrafyadaki son gelişmelerde, siyaset bilimiyle coğrafya bilimi arasındaki ilişkiler, ya da coğrafi olaylarla siyasi olayların karşılıklı etkileri söz konusu olmaktadır.

Siyasal coğrafya için "Siyaset bilimiyle coğrafyayı bağlayan ve her iki taraftan inşa edilmesi gereken bir köprüdür." biçiminde bir tanımlama yapılmaktadır. Bu tanımlama sanırım siyasal coğrafyaya kazandırılmak istenen niteliği ve işlevinin ne olması gerektiği görüşünü yeterince ortaya koymaktadır. Kuşkusuz coğrafyanın, siyaset biliminin içerdiği konuların hepsiyle karşılıklı bir ilişki içinde olduğu söylenemez. Ancak, bazılarıyla aralarında önemli ölçüde bir etkileşimin varlığı da yadsınamaz. Örneğin, durum devletin biçimi, milli ve yerel hükümetler yönünden ele alınırsa, coğrafi zemine dayanan etkilerin varlığını kolayca görmek mümkün olur. Nüfusun miktarı, dağılışı, etnik ve dini bakımdan yapısı, yer altı ve yer üstü kaynakları, jeomorfolojik özellikler gibi hususlar, bir ülkenin üniter ya da federal devlet biçiminden hangisiyle yönetileceğini tayinde ve idari merkezlerin (Başkent, il ve ilçe merkezleri) belirlenmesinde, siyasal nüvelerin meydana gelişinde ve idari bölüm sınırlarının tespitinde önemli ağırlık oluştururlar. Konuya anayasa açısından bakıldığında, nüfus yapısı etnik bakımdan homojen olmayan ülkelerin anayasalarında bazı özel hükümlere yer vermek zorunda kalındığı görülür. Söz gelimi, nüfus çoğunluğu Hristiyan olan Lübnan'da anayasaya göre, parlamento 5 müslüman üyeye karşılık 6 Hristiyan üyeden oluşmakta, cumhurbaşkanınının Hristiyan başbakanın müslüman olması gerekmektedir.

Srilanka anayasasında ise, önemli bir etnik grup oluşturan ve Tamil adı verilen topluluğun parlamentoda temsil edilebilmesini sağlamak amacıyla cumhurbaşkanına, bu topluluktan temsilci seçme hakkı tanınmıştır.

Siyaset biliminde önemli bir yeri olan "Kamu yönetimi"nin de coğrafi faktörlerle çok yakından ilgisi vardır. Hükümetlerce ekonomik ve sosyal politika ile ilgili planlamanın gerçekleştirilebilmesi muhakkak surette ülkenin fiziki, beşeri ve iktisadi olay ve etkinliklerinin bilinmesine ihtiyaç gösterir. Bilindiği gibi bu olay ve etkinlikleri, hem de aralarındaki bağlantıları, sebep ve sonuçları dikkate alarak coğrafya inceler ve de çözüm içeren öneriler getirir. Bu bakımdan ekonomik ve sosyal alanlarda politika yapıcı otoritelerin, coğrafyanın sağlayacağı senteze götürülen analitik bilgilere ihtiyacı vardır.

Uluslararası politika ve dış ilişkiler, uluslararası hukuk, kıta sahanlığı ve karasuları gibi deniz hukukunu ilgilendiren sorunlar, ticari anlaşmazlıklar, azınlıkların durumu, savunma stratejisi ve askeri paktlar ve ekonomik topluluklar türünden sık sık gündeme gelen konular; ayrıca, siyasi coğrafyadaki son gelişmelerle çok önem kazanan devlet sınırları, sınır anlaşmazlıkları, sebep ve çözümleri gibi hususlar, denilebilir ki burada siyaset bilimiyle coğrafyayı, birbirinden ayrılmayacak şekilde yan yana getirir.

Siyasal kararların coğrafya üzerindeki mukabil etkilerine gelince, bu konuda çok çeşitli örnekler gösterilebilir. Bu kararların oluşturulduğu siyasal iradeye sahip otoriteler başlıca üç grupta toplanabilir.

1) Hükümetler üstü organizasyonlar (Birleşmiş Milletler, Nato, Avrupa Birliği vb.)

2) Millî Hükümetler

3) Yerel Yönetimler (Fedral Hükümet, il idareleri, belediyeler)

Hükümet üstü organizasyonlarla millî hükümetlerin kararları genellikle idari, siyasi ve ekonomik gelişmelerle savunma konularını ilgilendirmektedir. Örneğin, bir sınır anlaşmazlığı, Birleşmiş Milletlerin araya girmesiyle bir karara bağlandığında, bu karar bazen sınır değişmelerine neden olabilmektedir. Keza, güvenlik Konseyi'nin Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'a ambargo uygulanmasıyla ilgili kararı, bu devletin beşeri ve iktisadi coğrafyasında değişmeler yarattığı gibi Irak'la ticaret yapan devletlerin ekonomik durumlarında da olumsuz etkilere neden olmuştur.

Avrupa Gümrük Birliği'nin gümrük tarifelerine ilişkin kararları bazı devletlerin tarımsal ve endüstriyel üretimlerini olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemiştir.

Millî hükümetlerce oluşturulan kararların coğrafi görünümü daha geniş ve somut şekilde etkilediği söylenebilir. Sözelimi, bir liman inşasıyla ilgili bir hükümet kararı, bu limanın gerçekleştirilmesiyle oluşacak hinterlandda üretim, ulaşım, kentleşme, iç ve dış ticaret ve turizm gibi etkinliklerin önemli ölçüde gelişmesine imkan verecektir. Hele bir baraj inşası, özellikle GAP gibi bir projenin gerçekleştirilmesi, coğrafi görünüm (Landschaft-landscape) dahil akarsuyun rejimi, sulama, üretimin artması, yerleşim, kentleşme, ulaşım ve endüstri gibi birçok konuda, kısacası bölgenin tüm coğrafyasında önemli boyutlara varan değişiklikler yaratabilir.

Siyasal iradenin karar oluşturmasıyla coğrafyamızda meydana gelen kayda değer bir değişme de, Amek Gölünün kurutulmasıyla yaşanmıştır. 1950'li yılların sonlarına doğru zamanın iktidarı tarafından Amik Gölünün kurutulması ve bu operasyondan sonra elde edilecek toprakların köylüye dağıtılması, aynı zamanda bu alanlara dışardan gelecek muhacirlerin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Tamamen siyasal bir amaçla alınan bu kararın gerçekleştirilmesi bir yandan bazı beşeri etkinliklere imkan vermişse de, öte yandan bölgede ekolojik

dengenin bozulmasına, dolayısıyla, buradaki tarımın ve üretimin olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Bu konuda verilebilecek diğer önemli bir örnek de Gökova Termik Santralidir.

Bilindiği üzere, vaktiyle siyasal iktidarca Gökova'da kurulmasına karar verilen termik santral, bütün çabalara rağmen, kısa zamanda çok büyük turistik değeri olan Gökova körfezinde fiziki çevreyi bozmaya başlamıştır.

Yerel yönetimlerce özellikle belediyeler tarafından alınan kararlar ise genellikle kent içi ulaşım, yerleşme ve kentleşme, kıyıların doldurularak dinlenme ve eğlence alanları kazanılması, ağaçlandırma gibi idari ve sosyal gelişmelerde etkili olmaktadır.

Burada kısaca da olsa, değinilmesi gereken ve siyasi coğrafyada gelişme gösteren diğer bir konu da plebisit (Halkoylaması) ve genel seçimlerin coğrafi faktörlerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu inceleyen "seçim coğrafyası"dır. Seçim coğrafyasında başlıca şu konular ele alınmaktadır:

1- Seçim yöntemlerinin tespiti işinin (Nisbi, temsili, dar bölge vb.) coğrafi faktörlerle olan bağlantıları (Özellikle etnik yapı, dil, din, mezhep ve sosyal düzey)

2- Tespit edilen seçim sistemi, idari bölümlerin dikkate alınmayarak yeni seçim bölgelerinin oluşturulmasını gerektiriyorsa, bu durumda hem beşeri hem fiziki faktörler söz konusu olabilir.

3- Genel seçim ve plebisitlerde en çok dil, din, mezhep, ideolojik görüş, sosyal düzey ve ekonomik çıkar gibi beşeri faktörler rol oynadığından, iktidarlar seçim bölgelerini, genellikle bu özellikleri dikkate alarak tespit etme yönüne gitmektedirler.

4- Diğer önemli bir husus da, siyasal partilere uygun gelen sınırlama tarzının araştırılmasıdır. Yani, seçimlerde her siyasal partiye uyan modellerin sebebini açıklayan coğrafi faktörlerin etki derecesinin araştırılması.

Yukarıda değinip açıklamaya çalıştığımız bütün bu konular, yeni bir yaklaşım içinde olan siyasal coğrafyanın ilgi ve çalışma alanlarını oluşturmaktadır.

Kaynakça

- GÖNEY, S. (1993): siyasi Coğrafya, İstanbul Edebiyat Fak. Matbaası.
 GÜNEL, K, 1994, Coğrafyanın Siyasal Gücü, İstanbul, Ed. Fak. Matbaası.
 MİLLİYET GAZETESİ, 18.2.1995, "Haritadaki Hayali Göl" adlı yazı
 ÖZEY, R, 1993, Türk Coğrafya Dergisi, sayı 28, Devlet Planlama Teşkilatı Çalışmalarına Coğrafi Açidan Bir Yaklaşım, İstanbul.
 PRESCOTT, J.R.V., 1972, Political Geography, London
 TUMERTEKİN, E, 1994, Beşeri Coğrafya, İstanbul Ed. Fak. Matbaası.

